

Bijlage VWO
2026

tijdvak 2

Nederlands

Tekstboekje

Tekst 1 Straattaal en lidwoorden: grijs gebied

(1) Ook aan taalkundigen is het gebruik van het lidwoord niet onopgemerkt voorbijgegaan. Het is waarschijnlijk een van de meest
5 onderzochte aspecten van straattaal. Zo deed de taalkundige Leonie Cornips al een tijd geleden onderzoek naar de verwerving van het lidwoord bij kinderen. Zij vergeleek in
10 eerste instantie eentalige Nederlandse kinderen met tweetalige kinderen. Beide groepen hadden het 'juiste' gebruik van het lidwoord pas laat onder de knie, rond hun achtste
15 levensjaar. Het bleek echter dat tweetaligen achterliepen, dus vaker 'de' gebruikten voor een het-woord.
(2) Het leren van het juiste gebruik van lidwoorden is een van de
20 moeilijkste aspecten van het Nederlands. Dat kunnen mensen die op latere leeftijd Nederlands hebben geleerd beamen. Ze kunnen nog zo vloeiend en accentloos Nederlands
25 spreken, toch zullen ze vaak erover twijfelen of ze 'de' of 'het' moeten gebruiken.
(3) Ook Marokkaans-Nederlandse (en andere meertalige) jongeren die
30 in Nederland zijn geboren, gebruiken vaak 'de' voor een het-woord. In mijn eigen onderzoek is er een over-vertegenwoordiging van de-woorden. Een aantal voorbeelden:
35 – "Ja, om de jaar"
– "Bij de centrum, weet je waar"
– "Deze land is niet alleen maar voor Nederlanders"
– "Die mannetje, de eigenaar van
40 die ding"
'Jaar', 'centrum', 'land' en 'ding' zijn stuk voor stuk onzijdige woorden en zouden dus in het Standaard-

nederlands het lidwoord 'het' mee
45 moeten krijgen. De enige manier om dat te weten te komen is door het te leren, bijvoorbeeld door het vaak genoeg te horen als kind. Maar er is iets vreemds aan de hand met de
50 laatste zin. Daar krijgt het verkleinwoord 'mannetje' ook 'die' in plaats van 'dat'. Hoewel je de lidwoorden altijd moet leren, geldt er één uitzondering in het Nederlands:
55 verkleinwoorden krijgen namelijk altijd 'het'.
(4) Het lijkt me sterk dat de Marokkaans-Nederlandse jongeren die regel niet kennen. Ze zijn
60 allemaal naar school geweest en hebben vaak genoeg verkleinwoorden gehoord. Als je ze ernaar vraagt, weten ze ongetwijfeld dat het 'dat mannetje' is. Dat werpt de vraag
65 op waarom jongeren dat doen.
(5) Daarmee zijn we aangekomen bij het tweede deel van Leonie Cornips' onderzoek, namelijk dat het gebruik deels een identiteitskwestie is:
70 jongeren gebruiken opzettelijk het andere lidwoord om 'straat' te klinken. Zo praat je nu eenmaal onderling. Onzijdige woorden zijn veel te netjes in straattaal.
75 (6) Een deel van de jongeren heeft dus moeite om de juiste lidwoorden toe te passen, terwijl dat, hoe je het ook wendt of keert, een belangrijk aspect is van het Nederlands. Een
80 werkgever zal een sollicitant er waarschijnlijk op beoordelen. Het onderwijs dient, het liefst op de basisschool al, hier zijn pijlen op te richten. Het is echter niet het hele
85 verhaal. Veel jongeren spelen ook met de lidwoorden en kunnen in

verschillende contexten schakelen.
Ze weten het wel, maar gebruiken
opzettelijk het andere lidwoord. Soms
90 gaat het zelfs de andere kant op en
gebruiken ze 'het' in plaats van 'de'.

Dan krijg je zinnen zoals 'Het hond
heeft het kaas opgegeten.' En dat,
waarde matties, klinkt zelfs op school
95 te netjes.

Bronnen

- Cornips, L. (2008). Loosing grammatical gender in Dutch. The result of bilingual acquisition and/or an act of identity. *International Journal of Bilingualism*, 12(1 & 2), 105-124.
- Mourigh, K. (2014-2017). *Gouda Corpus*.

Khalid Mourigh, blog op khalidmourigh.nl, 5 januari 2023

Dr. Khalid Mourigh is onderzoeker linguïstiek en taalvariatie bij het Meertens Instituut, dat onderzoek doet naar de Nederlandse taal en cultuur. Mourigh houdt zich vooral bezig met jongerentaal en Berbertalen.

Tekst 2 Taal is voortdurend in beweging, zeker bij jongeren

Een pleidooi voor lossere regels

Onderstaand fragment komt uit een interview met taalkundige Kristel Doreleijers.

(1) Jongerentaal is geen statische, afgebakende taal met een eigen grammatica. Er komt veel cultuur bij kijken, er zijn verschillende variaties en ze is continu aan verandering onderhevig. Jongeren gebruiken de taalvariaties in een bepaalde levensfase, in een periode waarin ze ontdekken wie ze zijn, bij welke groep ze willen horen. Het is taal die gaat over identiteits- en groepsvorming: een codetaal waar volwassenen de nuances, uitspraak, grammatica, zinsbouw en woordvorming niet van kennen.

(2) Een belangrijk kenmerk is dat jongeren een grote registergevoeligheid hebben in hun taal. Ze weten vaak precies wanneer bepaald taalgebruik of een woordkeuze wel of niet gepast is. Hun variaties zijn zelden een kwestie van slechte taalvaardigheid, maar juist van taal-lenigheid. Jongeren spelen met taal, hanteren hun eigen linguïstische spelregels.

(3) Jongerentaalvariaties zijn lastig te vatten, want gebruiken mensen ze alleen als ze jong zijn of nemen ze deze mee in hun leven als ze ouder worden? Ook is het ingewikkeld om een goed label te bedenken zonder dat het stigmatiserend is, zoals de term 'straattaal'. (...) Ik zou het liever een omgangstaal of mengtaal noemen. In politiek-maatschappelijke discussies wordt straattaal vaak

negatief, als onbeschofte of asociale taalvariant, getypeerd. En bij sommige jongeren moet je ook niet met die term aankomen.

(4) (...) Jongeren weten heus wel dat het 'dat huis' is. Dat gebruiken ze op school of werk, maar onderling zeggen ze 'die huis'. Eigenlijk is het onmogelijk om al deze taalvariaties in hokjes te vatten; de praktijk is zo dynamisch. Wat vroeger 'de straat' was, is nu vooral online.

(5) Rond de eeuwwisseling lag de focus op het willen beschrijven van de taal die jongeren gebruikten. Inmiddels is de gedachte dat taal niet één vaste vorm heeft, dat jongeren afhankelijk van met wie ze spreken meerdere taalvariaties in kunnen zetten. Er is zoveel meer taal dan de standaardtaal. Sprekers spelen met taal, mixen taalvarianten en talen door elkaar, geven nieuwe betekenissen aan oude woorden.

(6) En het is ook niet zo dat een jongere die op een bepaalde plek is geboren, met een bepaalde etnische of sociaal-economische achtergrond, voorbestemd is om op een bepaalde manier te spreken. Er is taalvrijheid en zelfbeschikking. Jongeren kiezen de taal die ze spreken door hun keuze voor de groep waar ze bij willen horen. En dat is meteen meer dan taal, het is ook smaak, muziek, kledingstijl en vrijetijdsbesteding.

Ilanthe Sahadat, de Volkskrant, 20 januari 2025

Dr. Kristel Doreleijers is onderzoeker taalvariatie bij het Meertens Instituut. Ilanthe Sahadat is onderzoeksjournalist en schrijver, met bijzondere aandacht voor cultuur en geschiedenis.

Tekst 3 Gedachten op de crosstrainer

(1) Op mijn favoriete crosstrainer keek ik onlangs naar een realityshow over aquariumbouwers. Een vrouw vroeg hun om een aquarium dat op haar leek, een aquarium als zelfportret. Wat ze daarbij in gedachte had, was niet meteen duidelijk. Ze was mollig en ging gehuld in een wijde bloemetjesjurk, maar een mollig aquarium in een wijde bloemetjesjurk zal ze niet bedoeld hebben. Ook kon ik me niet voorstellen dat ze zichzelf als een aquarium met kwallen of piranha's zag. Haar zelfportret moest een ideaal zelfportret worden, een aquarium zonder smet of sombere gedachten, een aquarium dat bruiste van enthousiasme, vol vrolijke vissen en wuivend wier. Ze kon niet wachten tot de twee mannen klaar waren en haar in een aquarium hadden uitgedrukt, en eerlijk gezegd kon ook ik niet wachten. Ik was er bijna langer voor gaan trainen.

(2) Ik keek om me heen en vroeg me af of het ieders wens zou zijn zich uitgedrukt te zien. Als je daarvoor zelfs aquaria aangrijpt, moet dat verlangen wel diep zitten. Naast mij zag ik ook anderen op crosstrainers trainen. Er zijn ongetwijfeld lezers die niet weten wat een crosstrainer is, dus wil ik voor de gelegenheid wel even uitleggen welke handeling je met een crosstrainer kunt verrichten. Beurtelings rechts en links trap je reuzenpedalen omlaag, met je armen trek je tegelijk aan staande staven die gedwee meebewegen. Misschien dat die beweging in de ogen van sommigen nog enige gratie heeft vanwege de op elkaar afgestemde ritmes van armen en benen, één met

die van het apparaat als in een futuristische natte droom, maar mij doet zo'n exercitie eerder denken aan de nachtmerrie van marcherende bejaarden met lichtgewicht wandelstokken: iets vliegt daarbij uit de bocht. Liever zie ik mezelf niet uit de bocht vliegen, dus vermijd ik crosstrainers die voor een spiegelwand staan. Als het een beetje meezit, lukt het me dan mezelf al trappende en trekkende helemaal te vergeten.

(3) In mijn fitness zijn de meeste apparaten voor een spiegel geplaatst: behalve crosstrainers ook loopbanden en fietsen die nooit vooruitkomen. Dat is ook gebruikelijk. Je ziet het bij elke fitness: apparaten en spiegel onderhouden een nauw verbond. Er is een grote behoefte jezelf te zien bewegen. In verstrengeling met het apparaat werk je aan jezelf, zoals dat heet, en de spiegel houdt je voor waarvoor je het allemaal doet: je probeert het tij van je verval te keren en zoveel mogelijk te worden wie je zou willen zijn.

(4) Dat modelleren van jezelf mag wel de obsessie van deze tijd genoemd worden, de collectieve waan van de westerse wereld. Fitness, kleding, huisinrichting, Facebook en smartphonehoesjes: alles wordt ingezet om jezelf vorm te geven en vervolgens aan de wereld te slijten als op een markt. Wat kunstenaars of schrijvers daaraan nog toe te voegen hebben in hun onstuitbare scheppingsdrift, doet er eigenlijk nauwelijks meer toe. Specialist met bijzondere gaven zijn niet meer nodig, het democratisch ideaal is gerealiseerd.

Iedereen is met niets anders bezig dan zichzelf te scheppen en te herscheppen, iedereen is een kunstenaar geworden en heeft daar ook nog eens zijn handen vol aan. Aandacht voor de scheppingen van anderen schiet erbij in en zou je bij het boetsen van jezelf ook alleen maar onzeker kunnen maken. Elke schepping van een ander is een weerspreking van je eigen schepping – zeker als je die schepping zélf bent – of het moet zijn dat je jezelf in het werk van anderen herkent en er bevestiging in vindt.

(5) Het mag geen toeval heten dat romans waarin de lezer zichzelf op de een of andere manier weer-spiegeld ziet, de literatuur is die door het grote publiek het innigste aan de borst wordt gedrukt. Mij hebben dergelijke romans echter altijd benauwd. Mezelf nog eens door de strot geduwd krijgen terwijl ik mezelf door te lezen juist probeer te vergeten, is als die nachtmerrie waar je bij het opnieuw inslapen telkens in terugvalt. Mijn lievelingsromans zijn die romans waarin zich een ongekende wereld opent, een wereld die ook tijdens het lezen ongekend blijft en zich maar niet prijs wil geven.

(6) Ongetwijfeld impliceert de verdubbelende werking van ons bewustzijn een spiegelpaleis – ergens in ons hoofd zien we onszelf continu in de meest fantastische gestalten opduiken, afwisselend groot en klein, dik en dun, weerzinwekkend en glorieus, als in lachspiegels – maar mezelf beloeren en herscheppen is

een opgave waarvan ik liever vrijgesteld word, ik ben mezelf liever kwijt dan rijk. Over mezelf nadenken en mezelf vervolgens willen verbeteren en vervolmaken, altijd maar weer, is een bezoeking, erger dan die van Sisyphus met zijn beruchte kei.¹⁾ Sisyphus kon bovendien de schuld nog bij die kei leggen, en via zijn kei bij de goden, maar ik ben er, net als mijn overbewuste lotgenoten (iedereen tegenwoordig, overbewustzijn is dé vloek van de moderniteit), zelf verantwoordelijk voor – mijn kei, dat ben ik zelf.

(7) Maar misschien vergis ik me en ligt in dat dwangmatige beloeren en herscheppen van jezelf niet alleen een kwelling maar ook de mogelijkheid van een bevrijding besloten. Je zou een ideale versie van jezelf tot stand kunnen brengen, iemand die jou met goed fatsoen kan vertegenwoordigen, je stralendste zelfportret, en die kun je het werk in de buitenwereld laten opknappen. Zelf zou je er vervolgens achter kunnen wegduiken en je gang kunnen gaan, door niemand gezien, door niemand lastiggevallend, vooral niet door jezelf. In de luwte van dat vooruitgeschoven zelfportret zou je dan, mag je hopen, eindelijk je versmade vrijheid kunnen terugvinden.

(8) Wat is er ook tegen een aquarium als zelfportret? Je kunt het je gasten met trots tonen en er, zonder dat wie dan ook er erg in heeft, tegelijk in rondzwemmen en voor even in de illusie verkeren dat het geen aquarium maar de zee is.

Edzard Mik, De Gids, 2016, nr. 6

Edzard Mik is schrijver en hoofdredacteur van De Gids, een literair en algemeen cultureel tijdschrift.

noot 1 Sisyphus is een figuur uit de Griekse mythologie. Als straf voor zijn opstand tegen de goden moest Sisyphus voor eeuwig een zware kei een steile berg opduwen, waarna de kei weer naar beneden rolde en hij opnieuw moest beginnen.

Deel 3 Het verschijnsel haat

Tekst 4 Hoe komt het dat je iemand zo kunt haten?

(1) Haat is een stabiel en intens gevoel van afkeer tegen een persoon of groep personen. Haat ontstaat in de afwezigheid van compassie. Het
5 zich niet kunnen verplaatsen in de ander kan ervoor zorgen dat er geen begrip meer is. Haatgevoelens ontstaan als we ons gekleineerd voelen, als we ons inferieur voelen of
10 als we jaloers zijn.

(2) Er wordt gezegd dat niet iedereen haatgevoelens kan hebben, omdat gevoelens van haat pas ontstaan onder bepaalde omstandigheden. Dit
15 zie je bijvoorbeeld terug in een stukje evolutie. Lang geleden leefden bonobo's en chimpansees aan weerszijden van een rivier. Waar aan de ene kant een overvloed aan
20 voedsel was, was aan de andere kant een schaarste. Je raadt het misschien al: aan de kant van schaarste heerste een constante territoriumstrijd en was er oorlog. De
25 kant van overvloed leefde in harmonie samen. Hoe kleiner de overlevingskansen, hoe meer haat.

(3) Het wij-tegen-zij-principe zie je nog steeds terug in bijvoorbeeld
30 politiek en geloof, maar ook in sport. Van kinds af aan leren we bepaalde normen en waarden. Onze omgeving helpt ons het beeld van de wereld te vormen, inclusief vooroordelen over
35 andere groepen mensen. Negatieve ervaringen kunnen jouw beeld foutief bevestigen, waardoor er een grote tegenstrijdigheid kan ontstaan. Wanneer het gevoel heerst dat
40 anderen jou niet begrijpen, maar je tegelijkertijd niet de capaciteit hebt om hen te begrijpen, kan er haat ontstaan. Het gevoel dat een andere

groep de mensen uit jouw eigen
45 groep teniet probeert te doen door onbegrip, leidt ertoe dat er een soort oerinstinct omhoogkomt om je eigen soort te beschermen. Deze 'beschermreactie' leidt vervolgens
50 weer tot weerstand bij de andere groep. En zo ontstaat een cirkel van haat.

(4) Als we ergens van overtuigd zijn, gaan we bovendien vaak (on)bewust
55 op zoek naar bevestiging. Dit noemen we ook wel de *confirmation bias*. Je wilt je gelijke vinden in mensen die dezelfde overtuigingen hebben. Je zoekt naar verhalen die
60 jouw overtuiging bevestigen. Feiten die jouw overtuiging ondersteunen, staan ook sterker in je geheugen. Dingen die botsen met jouw referentiekader, lijken eigenlijk niet
65 zo goed te kloppen. Je ontwijkt ze liever, waarmee je een vertekend beeld creëert. Je zult niet gauw andere overtuigingen tot in de diepte onderzoeken. Het voelt misschien
70 wel een beetje als zelfverloochening als je ineens je diepgewortelde normen en waarden moet aanpassen!

(5) Helaas is deze *confirmation bias*
75 ook een medeveroorzaker van het bestaan van haat en kan deze zelfs leiden tot extremisme, helemaal nu sociale media een grote rol spelen in het dagelijks leven. De algoritmes
80 van sociale media zijn er namelijk op gericht om jou dingen te laten zien die passen bij jouw voorkeuren. Hierdoor worden jouw overtuigingen steeds sterker en komt er minder
85 ruimte voor de visies van anderen. Als je dan iets van die visies voorbij

ziet komen, is de kans groot dat het
wordt beschouwd als kritiek op jouw
eigen visie, waardoor weer nog meer
90 haat wordt aangewakkerd. Door deze

extreme vorm van continue
bevestiging is het helaas nog steeds
realiteit dat er dingen als racisme,
nazisme en oorlogen bestaan.

Wouter Schippers, NiceDay, 12 juli 2021

Wouter Schippers is psycholoog en coach.

Tekst 5

Het verschijnsel blijft stom, de haat wordt saai en sleets

(1) Bij het oversteken werd ik aangereden door een alom gehaat
verschijnsel. Beetje boem, weinig au, want het alom gehate verschijnsel
beschikte over extra dikke, verrassend zachte banden.¹⁾ Vanaf het
diepgelegen zadel mompelde de piepjonge berijder dat hij de snelheid van
5 het elektrisch aangedreven verschijnsel had onderschat. Precies het soort
vorval dat het verschijnsel zo gehaat maakt, vooral in de drukke stad.

(2) Jammer, dacht ik, dat dit me pas overkomt nu het verschijnsel al in
zoveel toonaarden is verketterd dat de haat een verschijnsel op zichzelf is
geworden – een grote klont weerzin waar ik niet graag aan bijdraag omdat
10 er niets nieuws meer te zeggen valt. Het verschijnsel blijft even stom als
het was, het haten ervan wordt saai en sleets.

(3) Langzaamaan zal de haat dan ook verstommen, en ondergronds
voortleven tot iedereen is vergeten dat het verschijnsel ooit niet bestond,
zonder dat iemand het miste of haatte. Ook zullen nieuwe verschijnselen
15 de aandacht opeisen, smekend om frisse, verse haat.

Sander Donkers, de Volkskrant, 24 oktober 2023

Sander Donkers is columnist voor de Volkskrant.

noot 1 Het gaat hier om een fatbike: een elektrische fiets met zeer dikke banden.

Waarom we poëzie haten? Vraag het eens aan een niet-dichter

De Amerikaanse dichter Ben Lerner schreef een essay over de vraag waarom hij en zovele andere mensen die dichten poëzie haten. Onderstaand fragment komt uit een reactie op dat essay.

- (1) En toch heeft Lerner, zegt hij, zijn leven om poëzie heen gebouwd en ervaart hij dat niet als een tegenstrijdigheid, omdat poëzie en de haat jegens poëzie voor hem onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. (...) Zoals Lerner de conclusie van een van zijn leermeesters samenvat: daad-
5 werkelijke gedichten zijn gedoemd door een bittere logica die niet kan worden overwonnen door welke virtuositeit dan ook. Het uiteindelijke probleem van de poëzie? De gedichten. "Poëzie is niet moeilijk, ze is onmogelijk."
- (2) Uiteindelijk draait het allemaal om onvermogen en hoe er met het
10 eigen onvermogen, of eigenlijk dus het onvermogen van de poëzie, wordt omgegaan. "(...) avant-gardedichters haten gedichten omdat het gedichten blijven en geen bommen worden; en nostalgici haten gedichten omdat deze er niet in slagen datgene te doen wat poëzie, volgens hun onjuiste en vage beweringen, ooit zou hebben gedaan."
- (3) Lerner heeft vooral oog voor hoe mensen die van poëzie houden
15 poëzie haten. Mensen met wier worsteling hij zich identificeert. Waar hij minder goed mee uit de voeten kan, is de blik van buiten. Met hoe poëzie soms als pretentie in haar meest pure vorm wordt gezien. Of de wijze waarop ze wordt gezien als iets dat de weinigen insluit door de velen uit
20 te sluiten. Hij lijkt wel vaag door te hebben dat zulke dingen meespelen, maar zijn eigen ervaring met die sociale context komt, terwijl Lerner hem voor universeel laat doorgaan, op mij nogal particulier over. Hij zegt dat we op jonge leeftijd te horen krijgen dat wij allen dichters zijn, simpelweg omdat we mensen zijn. Dat ons wordt verteld dat iedereen vol gevoelens
25 zit en dat poëzie de puurste wijze is om uitdrukking te geven aan die gevoelens. En wie daar niet toe in staat is, is in zekere zin minder mens en is zich daar voortdurend van bewust.

Jan Postma, Hollands Maandblad, 30 augustus 2023

Jan Postma is schrijvend redacteur bij De Groene Amsterdammer.

Tekst 7

Hieronder staat een embleem: een afbeelding die een symbolische betekenis heeft, met een kort toelichtend gedicht.



Licht en zwaar worden nooit een paar

De dartele apin die enkel lol kan trappen
Zal proberen aan de schildpad te ontsnappen
Zij haat dat brave dier dat waakt over zijn huis
En niet zo vlot is, als veel ander wild gespuis.
Een rustig meisje zal niet snel de aandacht trekken
Van iemand die alleen maar zin heeft om te gekken
Maar luister, vrijers, luister, zorg dat je onthoudt:
Met wie je 't fijnste vrijen kan, moet niet zijn wie je trouwt.

*Jacob Cats, Sinne- en minnebeelden (1627). Hertaling: Paul Schot.
Afbeelding: literatuurgeschiedenis.org*

Jacob Cats was dichter, jurist en politicus.

Tekst 8

Haat

- (1) Haat is een gevoel dat de nieuwsgierigheid prikkelt. Maar wat is haat precies? En wat zijn de triggers? Het gaat om een zeer sterke afkeer die iemand heeft ten aanzien van een persoon, groep of autoriteit. Bovendien strekt haat zich uit over de tijd, zeker als je het vergelijkt met een
- 5 vluchtige emotie als boosheid. Soms wordt haat aangewakkerd door één grove normovertreding, maar vaker wordt interpersoonlijke haat ingegeven door herhaalde, negatieve ervaringen. Denk aan een collega van wie je vindt dat deze bij vrijwel elk project ten koste van jou de eer opstrijkt. (...)
- 10 (2) Meer dan wantrouwen, voedt haat een strijdvaardigheid, een volhardende houding die vaak gericht is op herstel of erkenning van ervaren onrecht. Daar zit dan ook de kracht van haat. (...)

Paul van Lange, De Psycholoog, 6 december 2019

Paul van Lange is hoogleraar Psychologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen. Het College voor Toetsen en Examens is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.